

УДК 338.242.4

Економіка та управління національним господарством

Кузнецов О.В. (Kuznetsov O.V.)

аспірант кафедри економічного аналізу

Харківського національного

економічного університету ім. С.Кузнеця

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Анотація: У статті розглядається еволюція теоретичних концепцій державного регулювання економіки, проводиться аналіз інституційних вад внутрішнього ринку України, підкреслюється їх визначальний характер на стан економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Ключові слова: державне регулювання, економічна безпека, інформаційна асиметрія, внутрішній ринок, суб'єкт господарювання.

Аннотация: В статье рассматриваются эволюция теоретических концепций государственного регулирования экономики, производится анализ институциональных недостатков внутреннего рынка Украины, подчеркивается их определяющий характер на состояние экономической безопасности субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: государственное регулирование, экономическая безопасность, информационная асимметрия, внутренний рынок, субъект хозяйствования.

Annotation: This article discusses the evolution of theoretical concepts of state regulation of the economy, analyzed the institutional weaknesses of the domestic

market of Ukraine, emphasizing their crucial nature of the state of the economic security of transactors.

Keywords: government regulation, economic security, information asymmetries, domestic market, transactor.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток підприємництва супроводжується намаганнями сформуванню певний баланс між регуляторними практиками і господарською діяльністю економічних агентів задля зростання привабливості ведення бізнесу в національній економіці та забезпечення належного рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання. Проте зростання невизначеності в посткризовому економічному середовищі не лише ускладнює пошук такого балансу, а провокує порушення попереднього, що загострює поглиблення існуючих вад ринкової та управлінської системи. В Україні це призводить до того, що позитивні кроки реформ, які здійснювалися дотепер, гальмуються їх формальною вибірковістю у практичній площині та характеризуються нездатністю держави системно впливати на трансформацію економіки. В свою чергу, криза в системі державних фінансів, активізувала дискусію щодо взаємовідносин між владою й бізнесом, між державою та ринком, між неспроможностями ринку і влади. За одними оцінками, кризу було спричинено недостатнім державним втручанням, зокрема на фінансових ринках (недооцінка загроз асиметрії інформації); за іншими оцінками, криза виникла внаслідок невмілого втручання і має скоріше політичні, а не економічні корені. Все це вимагає аналізу з боку науковців концептуальних засад існуючих форм, методів і засобів вітчизняної політики держави у сфері взаємодії з приватним сектором та забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку підприємництва в Україні та аналізу впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання, зокрема через певні механізми, досліджується в працях відомих вітчизняних науковців, як Белінська Я. А., Бережний Я. В., Варналій З.

С., Васильців Т. Г., Геєць В. М. Жаліло Я. А., Кілієвич О. І., Ляпін Д. В., Марченко О. М., Медведкова Н. С., Мойсеєнко І. П., Молдован О.О., Шатило О. А. Науковцями приділяється увага формуванню теоретико-методичних засад, визначенню основних інституційних вад внутрішнього ринку і розробленню прикладних механізмів зміцнення економічної безпеки підприємництва, а також провадиться систематизація методів її регулювання.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових досліджень у сфері економічної безпеки підприємництва дозволяє сформулювати загальні цілі державної регуляторної політики, зокрема такі, як гарантування свободи підприємництва та підвищення конкурентоспроможності економіки. При цьому не достатньо дослідженим є питання аналізу існуючих форм, методів і засобів вітчизняної політики держави у сфері забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємництва, а також результатів їх запровадження.

Постановка завдання. Метою даної статті є аналіз державної політики усунення вад внутрішнього ринку та регулювання економічної безпеки підприємництва в контексті існуючої теоретичної бази та сучасних концепцій взаємодії державного і приватного секторів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Присутність держави на ринках як одного з економічних агентів зі специфічними регуляторними функціями ґрунтується на кількох дещо суперечливих постулатах, що мають корені в неокласичних та інституціональних економічних теоріях [8,с. 10-13]. У рамках неокласичної теорії сформована концепція неспроможності ринку, що означає неспроможність саморегульованого ринкового механізму у певних ситуаціях функціонувати ефективно. Концепція неспроможності ринку є ідеологічним обґрунтуванням державного втручання в діяльність бізнесу, хоча різноманітні економічні та неекономічні чинники породжують застосування суперечливих інструментів державної політики щодо впливу на інтереси підприємців, адже намагання подолати одні проблеми ринків начебто в інтересах підприємців

(наприклад, у сфері асиметрії інформації) зазвичай породжує інші проблеми (обмеження конкуренції). Також виникають конфлікти між різними цілями державної політики, наприклад при виборі інструментів економічного й соціального регулювання: захист інтересів, здоров'я споживачів, установлення стандартів якості може суперечити заходам економічного регулювання щодо зняття вхідних бар'єрів на ринках, спрямованих на стимулювання конкуренції.

Аналіз світової практики здійснення державної політики, що зачіпає інтереси підприємництва, сприяв розвитку в рамках теорії суспільного вибору (вона суміщає інструментарій аналізу економічних і політичних наук) концепції неспроможності влади: це нездатність органів влади ефективно й результативно вирішувати суспільні проблеми, що породжуються ситуаціями неспроможності ринку. Один із центральних постулатів теорії суспільного вибору – поширення мотиву раціональної поведінки (як намагання максимізувати власну вигоду в будь-якій ситуації) на індивідів, що працюють у владі.

В свою чергу, розвиток концепцій неспроможності ринків спонукав формування у II половині XX ст. нового менеджменту в суспільному секторі «New public management», що означало перенесення інструментарію ефективного керування приватним сектором у сферу діяльності владних інститутів, запровадження кількісного оцінювання ефективності й результативності діяльності бюрократичних структур. Розвиток концепції неспроможності влади сприяв формуванню у наприкінці XX ст. традицій належного врядування «good governance», що передбачає посилення підзвітності влади перед суспільством – населенням і бізнесом, підвищення відповідальності представників влади за власні рішення, що мають неоднозначні наслідки для суспільства.

В Україні соціально-економічний вплив підприємництва, особливо малого і середнього, на економіку став співмірним із таким впливом у розвинутих країнах світу. Сукупний сегмент мікро-, малого та середнього підприємництва забезпечує до 67 % зайнятості громадян та понад половину обсягів продукції, що виробляється у країні. Також внесок мікро-, малого та середнього

підприємництва складає майже половину від усіх податкових надходжень до державного бюджету. Поряд з цим, зберігається висока динаміка впливу результатів нововведень у сфері регулювання і стимулювання ведення бізнесу на активізацію підприємництва та стрімкого формування сприятливого економічного середовища [9, с.14]. Інтенсивно зростає рівень ділової культури серед підприємств [3] Це дозволяє стверджувати, що саме підприємство в Україні поступово стає рушієм соціально-економічного розвитку. Проте розкриття його якісного потенціалу залишається заручником вад реалізації державної політики у цій сфері (Рис 1) [8, с. 71].

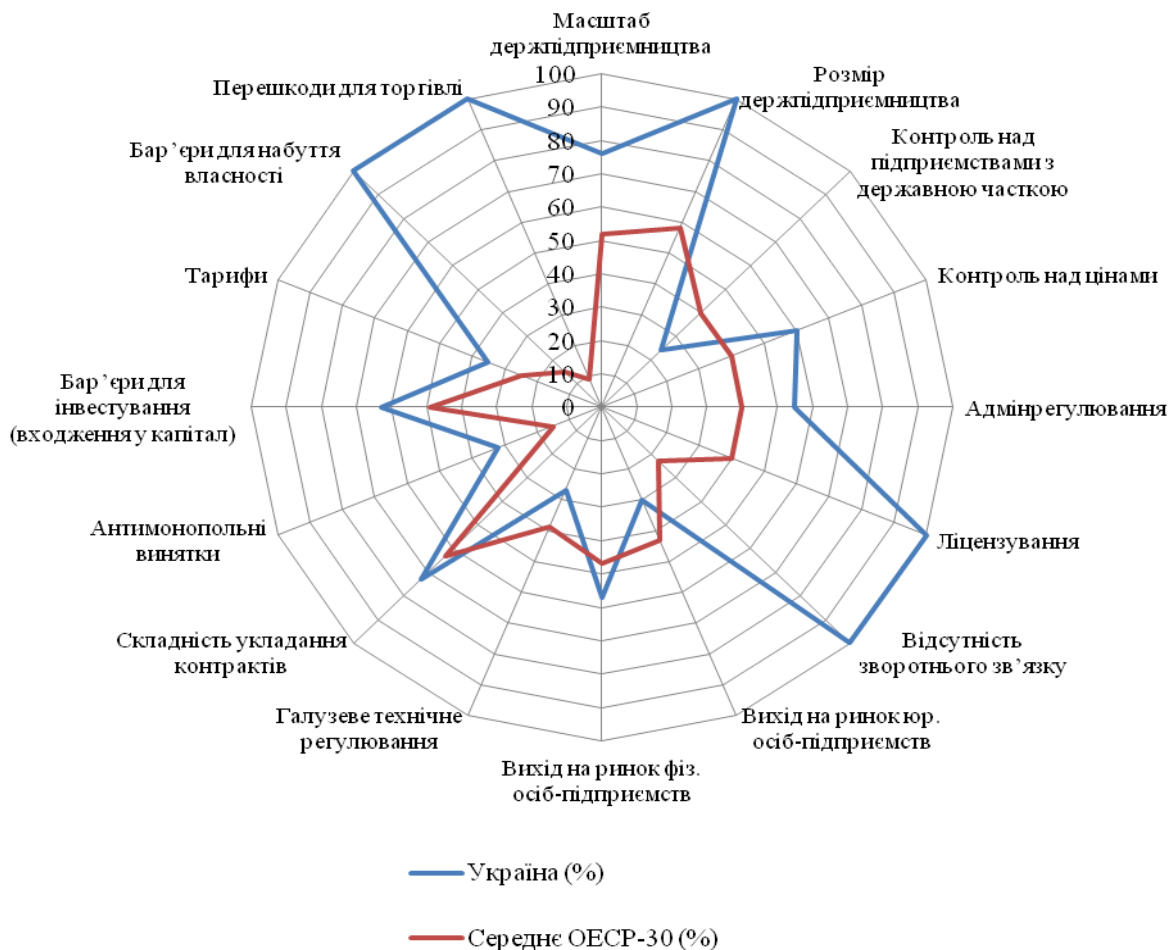

Рис. 1 Поширення вад реалізації державної політики розвитку підприємництва на внутрішньому ринку в Україні до світової фінансово-економічної кризи (в порівнянні до 30 провідних країн світу)

До інституційних вад українського внутрішнього ринку належить:

- *панування неформальних (тіньових) домовленостей в укладанні комерційних угод.* У структурі економіки України спостерігається значна диспропорція за концентрацією виробництв між великим бізнесом, середнім, малим і мікро підприємництвом [2]. За цих умов (стійкості ринків значних підприємств) зростання кількості укладених угод у докризовий період відбувалося завдяки приросту кількості виключно малих підприємств (в середньому на 4 % щорічно). Проте у кризовий період потенційна кількість подібних угод, за обсягом продукції малих підприємств, зросла у 4 рази внаслідок переформатування середніх підприємств у малі та зростання на 18 % кількості фізичних осіб – підприємців. Таким чином, загальне дотримання комерційних угод на внутрішньому ринку сталося завдяки заходам подрібнення суб'єктів господарської діяльності. Тобто більшість комерційних угод укладаються в економіці з одиничними партнерами на особистісному (неформальному) рівні;

- *переважання посередницьких структур у маркетингових ланцюгах.* У структурі операційних витрат за видами економічної діяльності понад половина витрат та обсягів реалізації продуктів припадає на малі посередницькі та торгівельні організації [1] оскільки такі підприємства в умовах низького рівня економічної свободи (154 місце за індексом економічної свободи) [4] і нерозвинутих умов ведення бізнесу в країні (96 місце у рейтингу Doing Business-2015) [9] мають вищу еластичність на ринку. Вони позбавлені будь-яких прав власності на продукти за торгівельними операціями, тобто природно виступають у ролі неформальних гарантів комерційних угод між контрагентами. Проте їх значне поширення створює негативний тиск на ціни для кінцевих споживачів;

- *галузеве субсидування суб'єктів господарювання та підприємницької діяльності.* Поширеним залишається використання через окремі статті видатків державного бюджету України, цільові асигнування чи трансферти. Це призводить до викривлення ринків на користь окремих економічних агентів.

Прикладом такого викривлення є реалізація положень Програми економічних реформ на 2010-2014 роки. Вона орієнтувалася на заохочення свободи у торгівлі (швидкий вихід на ринок, скасування дозвільних процедур тощо). Проте її рівень і до реформ перевищував середньоєвропейський показник і більшість показників країн-сусідів [4]. Тому зросла не ділова активність і вирівнювання структурних диспропорцій на внутрішньому товарному ринку країни, а зовнішньоекономічна діяльність підтримуваних суб'єктів, зокрема імпортна діяльність. Відтворилася передкризова ситуація 2008 року;

- *неоднозначність економічних обґрунтувань пільгових режимів*. Регуляторні дії уряду із стимулювання підприємництва зводяться до однотипних заходів прямої підтримки окремих підприємств [6, С. 25], часто з невизначеною формою власності, а також неоднозначним значенням для економіки країни [5]. Зокрема основним засобом підтримки є державні закупівлі (58 % від загальної підтримки у грошовому виразі). При цьому вони та інші стимули, як правило, зорієнтовані на групу «великі» (88,6 % від загальної кількості великих підприємств) і «середні» (46,2 %) підприємства. Це в умовах значної концентрації виробництва в Україні [2] означає, що різні «пільги» отримують всі основні підприємства-великі виробники. Тобто зникає економічний зміст таких пільг, особливо на тлі високої частки закупівель за державні кошти у підприємств-пільговиків;

- *не ринкове тарифне регулювання цін*. В Україні широко застосовується практика адміністративного регулювання ціноутворення і тарифів при високій частці виключень з антимонопольного законодавства щодо певних видів товарів чи галузей економіки. Це позбавляє можливості цінової конкуренції на національному ринку. Відбувається значне зростання фіскального тягаря для усіх успішних підприємств, що стимулює застосування різноманітних схем трансферного ціноутворення [10]. У цьому ж контексті показовою стає вітчизняна практика виходу з національного ринку, що жодним чином не пов'язується економічними агентами з рівнем економічної продуктивності окремого підприємства [11]. Таким чином існуюча система стимулів

економічних відносин в Україні не заохочує ведення ефективної господарської діяльності;

- *обтяженість податкового адміністрування*. Незважаючи на проведені реформи, податковий тиск зберігся, незважаючи на зменшення кількості і часу обробки податкових платежів [12]. При цьому величина податкових ставок не відіграє ключової ролі у формуванні сприятливого фіскального середовища в Україні. Першість залишається за вадами державної політики узагалі. Наприклад, зниження ставки податку на прибуток на 6 в. п. і прогнозоване до 19 %, а також надання податкових пільг окремим групам суб'єктів господарювання не стало визначальним чинником пом'якшення податкового навантаження. Зберігаються непрозорі схеми у стягненні податкових платежів (ПДВ тощо) і надмірна зарегульованість адміністрування податків [13]. Зокрема у добувній промисловості, будівництві та інвестиційній сфері [14];

- *вибіркова адміністративна дискримінація*. Не прогнозована зміна регуляторних норм щодо пом'якшення чи надання жорсткості умовам для ведення підприємницької діяльності спонукає економічних агентів до досягнення короткострокової окупності будь-яких вартісних підприємницьких проектів, зокрема інфраструктурних і житлових. Так протягом докризового і післякризового періоду надання послуг з будівельно-монтажних робіт дозволяло досягти окупності швидше ніж за три-п'ять років [1]. Тобто економічні агенти не маючи значних вільних власних ресурсів перекладають ризики від власної діяльності на кінцевих споживачів, що сприяє значному зростанню цін на різні продукти та послуги для кінцевих споживачів.

Таким чином, наведені інституційні особливості вказують на проблему управління в економічній сфері, що полягає у функціонуванні адміністративної практики управління економікою в умовах відсутності єдиного центру прийняття господарських рішень. Відтак з огляду на відсутність позитивного досвіду конкуренції поза такої практики закономірно виникає прагнення національних економічних агентів (як правило, тих чи інших підприємств із домінуючим становищем на ринку) до реалізації протекціонізму держави щодо

них, зокрема вчинення різноманітних лобістських заходів із отримання певних переваг у сфері власного функціонування основних економічних агентів та опір будь-яким реформам національної економіки на політичному рівні. Сучасний стан консервується та різко зростає ймовірність повторення загострення економічної кризи в Україні [8, с.11].

Висновки

Підприємницьке середовище в Україні вирізняється невизначеністю учасників ринку й управлінців щодо напрямку розвитку внутрішнього ринку як цілісного економічного середовища. Отже, в українських умовах вади ринку і держави не просто пов'язані між собою, а є тотожними. Основним джерелом такого становища є відсутність повної інформації серед учасників ринку та органів державної влади про діяльність економічних агентів загалом.

Характер вад розвитку підприємництва змушує до встановлення акцентів його реформування через трансформацію ринкового середовища держави на основі виваженого підходу до визначення шляхів і механізмів регуляторної політики.

Таким чином, подальших досліджень потребує вдосконалення існуючих та створення нових ринкових механізмів регулювання підприємницького середовища в умовах дії внутрішніх та зовнішніх негативних чинників, що є визначальним показником якості реалізації державної економічної політики.

Бібліографічний список:

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. . Звіт Антимонопольного комітету України 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=103172&schema=main>
3. The Global Competitiveness Report 2012–2013: Full Data Edition – Geneva: World Economic Forum, 2012. – 529 p.

4. Index of Economic Freedom 2014. The Heritage Foundation & The Wall Street Journal [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/country/ukraine>

5. Інформація про юридичні особи, які за результатами інвентаризації «не визнані» органами управління по яких упорядковано облік (за результатами роботи Комісії), станом на 1 березня 2012 року / ФДМУ [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.spfu.gov.ua/ukr/reports/diagr_28032012.pdf

6. Механізми розвитку підприємництва в умовах посткризового відновлення економіки України / Д. С. Покришка, Я. А. Жаліло, Д. В. Ляпін, Я. В. Белінська [та ін.]. – К.: НІСД, 2010. – С. 25

7. Механізми поліпшення підприємницького клімату в процесі реалізації економічних реформ в Україні / Я. В. Бережний, О. І. Кілієвич, Д. В. Ляпін, Н. С. Медведкова [та ін.]. – К. : НІСД, 2013. – 80 с.

8. Передумови та пріоритети реформування державної політики розвитку підприємництва в Україні / [Я. В. Бережний, З. С. Варналій, Т. Г. Васильців та ін.]. – Київ: НІСД, 2014. – 73 с.

9. Doing Business 2015. International Finance Corporation. The World Bank Group. [Електронний ресурс] / . – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine>

10. Тищук Т. Державне регулювання трансфертного ціноутворення в Україні як засіб протидії відпливу капіталу / Т. Тищук, О. Іванов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/739/>

11. Brown D. The productivity effects of privatization: Longitudinal estimates from Hungary, Romania, Russia, and Ukraine / D. Brown, J. Earle, A. Telegdy // Journal of Political Economy. – 2007. – Vol. 114. – P. 61-99.

12. Paying Taxes 2014. PricewaterhouseCoopers [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/download-order.jhtml>

13. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://www.feg.org.ua/docs/Presentation_of_the_Report_on_Competitiveness_of_Ukraine_2011.pdf

14. Звіт з конкурентоздатності України / Фонд «Ефективне управління»
[Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://www.feg.org.ua/docs/Presentation_of_the_Report_on_Competitiveness_of_Ukraine_2011.pdf